

โครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ กับผลกระทบต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

สุพรรณษา ถวายเทียน | Supansa Thawaytean

บทคัดย่อ

นับตั้งแต่โครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในบริเวณลุ่มน้ำโขง ได้ถูกเสนอขึ้นจากทางการจีน และได้รับความเห็นชอบด้วยจากสมาชิกลุ่มน้ำโขงแล้วนั้น การระเบิดแก่ง ผา และดอนบริเวณลุ่มน้ำโขงก็เกิดขึ้นตามมาครั้งแล้วครั้งเล่า ส่งผลกระทบต่ออันใหญ่หลวงให้แก่ระบบนิเวศและสรรพชีวิตที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ ความเปลี่ยนแปลงและความเสื่อมโทรมทางความหลากหลายของชีวภาพแห่งลุ่มน้ำโขงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำสายนี้ก็ได้อุบัติถดถอยและลิดรอนสิทธิอย่างไร้ความยุติธรรม

บทนำ

ปัจจุบัน ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมได้กลายมาเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญในระดับโลก ซึ่งหลายๆ คนเริ่มให้ความสำคัญและมีความตระหนักในปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ เพราะนับวันปัญหาสิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ ดูคล้ายกับว่าจะยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ อีกทั้งวิธีการป้องกันและแนวทางการแก้ไขต่างๆ ก็มีขึ้นมาให้ได้อีกนับบ่อยๆ ในช่วงระยะหลังๆ มา นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ทางรัฐบาลได้เริ่มมีนโยบายและการบังคับใช้กฎหมายในการอนุรักษ์และป้องกันสิ่งแวดล้อมที่มั่นคงและเข้มแข็งกว่าสมัยอดีตยิ่งขึ้น และยังไปกว่านั้นการให้ความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ใช่มิเพียง

เฉพาะรัฐบาลของประเทศหนึ่งๆ เท่านั้น แต่ประชาชนระดับรากหญ้าหรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่ไดรรวมตัวกันจนกลายเป็น ภาคประชาสังคมก็ยังได้มีบทบาทที่สำคัญในการป้องกันสิ่งแวดล้อมด้วยเช่นกัน (สิดา สอนศรี, 2553 : 10) ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นกำลังเป็นภัยคุกคามที่ส่งผลกระทบต่อทั้งระดับปัจเจกบุคคล จนกระทั่งระดับโลกกันเลยทีเดียว

สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วนั้น แม้อินทรีส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศที่หลากหลายและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มากมาย แต่ด้วยจำนวนประชากรที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น ความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีอันล้ำสมัย และรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ จึงก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่เป็นภัยคุกคามต่อเสถียรภาพทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจของภูมิภาคแห่งนี้ ดังนั้นหลังจากสิ้นสุดยุคสงครามเย็น ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงได้มีการเสนอแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเข้ามาเป็นวาระของแต่ละรัฐบาล ซึ่งบางประเทศก็สามารถจัดการได้เป็นส่วนใหญ่ แต่บางประเทศกลับจัดการได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น (สิดา สอนศรี, 2553 : 12) และสำหรับปัญหาหนึ่งที่ได้กล่าวถึงเป็นปัญหาใหญ่ที่ได้ส่งผลกระทบต่อในระดับนานาชาติ นั่นคือ ปัญหาของโครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ ในบริเวณอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งนี้ เป็นเพราะการจัดการสิ่งแวดล้อมของรัฐบาลบางประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น จนละเลยวิถีชีวิต การยังชีพ และความรู้ท้องถิ่นต่างๆ ของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงเสียจนหมดสิ้น

อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงในอดีต

ลุ่มน้ำโขงนั้นถือได้ว่าเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญที่สุดสายหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะน้ำโขงคือสายน้ำที่ได้หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตในอุษาคเนย์มาเนิ่นนานนับพันปี ซึ่งลุ่มน้ำโขงมีต้นกำเนิดจากที่ราบสูงของทิเบตและไหลผ่านมณฑลยูนนานในประเทศจีน เป็นพรมแดนระหว่างสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและพม่า ไหลทางทิศตะวันออกสู่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยจะมีเขตชายแดนไทย-ลาว ประมาณ 600 กิโลเมตร ก่อนที่จะไหลลงสู่ประเทศกัมพูชา (C. Sneddon, C. Fox, 2006 : 188) ซึ่งแม่น้ำสายนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย ทั้ง กุ้ง หอย ปู ปลา โกงหรือสาหร่ายน้ำจืด และสัตว์น้ำอื่นๆ อีกมากมายที่ได้เป็นอาหารสามารถหล่อเลี้ยงผู้คนหลายร้อยล้านคน

โครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์กับผลกระทบต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

และสรรพชีวิตต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำโขงมาอย่างยาวนาน และรวมทั้งวัฒนธรรมอันหลากหลายที่ได้มีการพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองขึ้นภายใต้การหล่อเลี้ยงของสายน้ำแห่งนี้ ด้วยสาเหตุดังกล่าวข้างต้น การรวมตัวกันของกลุ่มประเทศแห่งอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekong Subregion - GMS) จึงได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2534 อันประกอบไปด้วย กัมพูชา ไทย ลาว เวียดนาม พม่า และจีน ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการที่จะร่วมมือกันในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และมนุษย์ (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549 ข : 6) ดังนั้น พื้นที่บริเวณอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจึงประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่า 100 กลุ่มจากประเทศสมาชิกดังกล่าว ความหลากหลายของลุ่มน้ำโขงจึงไม่ได้มีเพียงแค่ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศเท่านั้น แต่รวมไปถึงความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมอีกด้วย

หากแต่ในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากว่าประเทศต่างๆ ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงต่างหันไปร่วมมือกันพัฒนาลุ่มน้ำโขงที่เน้นไปทางการเติบโตของเศรษฐกิจแนวทุนนิยม ให้ความสำคัญกับการพัฒนาของภาคอุตสาหกรรมจนละเลยภาคเกษตรกรรม ตลอดจนมีการขยายตัวเศรษฐกิจไปสู่ระดับความร่วมมือแบบข้ามชาติ มีการเคลื่อนย้ายของผู้คนและสินค้าอย่างอิสระมากขึ้น (ยศ สันตสมบัติ, และคณะ 2552 : 15) ซึ่งจากการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เองที่ได้ทำให้เกิดผลกระทบอันมากมายต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งในด้านของระบบนิเวศที่เริ่มมีความแปรปรวนไม่ดำเนินไปตามธรรมชาติเหมือนอดีตสัตว์น้ำหรือพืชผักต่างๆ ที่เคยมีอยู่มากมายให้ชาวบ้านได้เก็บเพื่อเลี้ยงชีพก็เริ่มร่อยหรอและลดน้อยลงเรื่อยๆ หรือในด้านของสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน วิธีการใช้ชีวิตแบบพอเพียง ความรู้ท้องถิ่น ก็เริ่มที่จะสูญหายและยากที่จะพบเห็นได้ตามบริเวณอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้อีกแล้ว

สาเหตุของการสร้างโครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์

เมื่อสิ้นสุดยุคสงครามเย็น กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมก็ได้มีการรวมกลุ่มกันเข้าอีกทั้งยังได้ประกาศเขตการค้าที่เป็นเสรี และได้ร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคและมีผลกระทบต่อการค้า อีกทั้งโลกกำลังถูกตอกอยู่ภายใต้การคมนาคมและการสื่อสารที่ไร้พรมแดน พร้อมๆ กับการแพร่ขยายและเชื่อมต่อวัฒนธรรมอันหลากหลายเข้าด้วยกัน ซึ่งจากความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้กำลังสะท้อนให้เห็นว่า โลกกำลังจะ

จัดระเบียบใหม่ที่อยู่ภายใต้โลกาภิวัตน์ ซึ่งแน่นอนประเทศหนึ่งที่สามารถมองเห็นและรับรู้ระบบการจัดการประเทศที่เปลี่ยนไปได้อย่างชัดเจน นั่นคือ ประเทศจีน โดยจีนกำลังขยับฐานะขึ้นเป็นประเทศมหาอำนาจทางด้านเศรษฐกิจในลำดับต้นๆ ของโลก ซึ่งในปัจจุบันบทบาททางการค้าและการลงทุนของจีนได้มีการขยายอิทธิพลและอำนาจมากขึ้นทั้งในระดับทวีปและพหุภาคี อีกทั้งจีนในฐานะเป็นประเทศสมาชิกหนึ่งของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็ได้เข้ามามีบทบาทและขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจภายในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง การเร่งระดมค้นหาแหล่งทรัพยากรพลังงานของจีนที่กำลังส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านพลังงานของโลกและอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (ชาลววิทย์ เกษตรศิริ, และ กัมปนาท ภักดีกุล 2549 : 2 - 3) ย่อมเป็นสิ่งที่น่า เป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะการค้าขายระหว่างประเทศจีนกับประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มต้นขึ้นภายใต้วาทกรรมของเต็ง เสี่ยวผิง ที่ว่า “แมวจะสีอะไรก็ตามขอให้จับหนูได้เป็นพอ” ซึ่งต่อมาคำกล่าวนี้ก็ไดกลายมาเป็นหลักสำคัญที่นำไปสู่การผลักดันในการพัฒนาลุ่มน้ำโขงของประเทศต่างๆ ในภูมิภาคนี้

โดยโครงการหนึ่งที่ได้ถูกเสนอจากจีนก็คือ โครงการพัฒนาร่องน้ำตามบริเวณลุ่มน้ำโขงเพื่อความสะดวกในการเดินเรือพาณิชย์ ภายหลังจากที่จีนได้ทำการสำรวจภายใต้สภาพธรรมชาติลุ่มน้ำโขงที่จะสามารถเดินเรือขนาดใหญ่ที่สุดระหว่างบรรทุก 60 ตัน และถ้าหากว่าต้องการที่จะเพิ่มขนาดของเรือที่แล่นในลำน้ำจำเป็นจะต้องมีการควบคุมและปรับปรุงร่องน้ำโดยการระเบิดก้อนหินที่ยื่นออกมา ก้อนหินแนวปะการังตะกอน กรวยและสไลด์ที่ทำให้เป็นอุปสรรคในการเดินเรือ (Meynell, Peter - John 2003 : 28) โดยทางการจีนให้เหตุผลในปี 2543 ว่า โครงการระเบิดแก่งปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน ซึ่งไม่สามารถที่จะทำการหลีกเลี่ยงหรือยืดเวลาออกไปได้ อีกทั้งทางการจีนนั้นก็มีความพร้อมทางด้านต่างๆ ที่จะทำการระเบิดแก่ง ดังนั้น จีนจึงได้มีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับการระเบิดแก่งและได้ทำการประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมที่จะเกิดขึ้นในภายหลังโดยใช้เวลาเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างเร่งด่วน เพียง 2 เดือนเท่านั้น ซึ่งถือเป็นรายงานการศึกษาที่ไม่มีมาตรฐานทางวิชาการเป็นอย่างยิ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศสมาชิกอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงทุกประเทศที่มีพื้นที่เกี่ยวข้องกับการระเบิดแก่งก็เห็นด้วยกับโครงการของทางการจีน โดยลงมติยินยอมให้จีนดำเนินโครงการต่อท่ามกลางเสียงคัดค้านจากชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการ หรือแม้แต่องค์กรระหว่างประเทศ ต่อผลกระทบในระยะยาวที่จะเกิดขึ้นกับลุ่มน้ำโขง กระนั้นก็ตาม ทางการจีนกลับไม่สนใจต่อเสียงเรียกร้องจากหลายๆ ฝ่าย แต่ยังคงดำเนินการ

โครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์กับผลกระทบต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ต่อเนื่องในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนบน ซึ่งเป็นทั้งบ้านของปลา เป็นที่ทำกินของชีวิตอีกหลายๆ ล้านชีวิตอย่างไม่เคยตัดต่อผลกระทบที่กำลังจะเกิดขึ้นกับพวกเขาในอีกไม่ช้า

สาเหตุหนึ่งที่อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงได้รับการพัฒนาจากประเทศสมาชิกก็เนื่องมาจากว่า ช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ความสนใจและความต้องการในทรัพยากรลุ่มน้ำโขงนั้นเพิ่มมากขึ้น และในขณะที่เดียวกันการพัฒนาทางเศรษฐกิจในภูมิภาคก็เป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตาม ลุ่มน้ำโขงกลับถูกมองโดยรัฐบาลประเทศต่างๆ ว่ายังคงด้อยการพัฒนาอยู่มาก โดยเฉพาะด้านการพัฒนาศักยภาพจากทรัพยากรที่มีอยู่ เพราะที่ผ่านมามีการพัฒนาทรัพยากรในลุ่มน้ำโขงนั้นมีข้อจำกัดอยู่เนื่องจากได้ตกอยู่ในสถานการณ์ของสงครามเย็น รวมทั้งเงินทุนในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ก็ยังขาดแคลนอยู่ แต่ปัจจุบันข้อจำกัดดังกล่าวดูเหมือนว่ากำลังจะเริ่มหมดไป (ยศ สันตสมบัติ, และคณะ 2552 : 32) ดังนั้น ลุ่มน้ำโขงจึงเริ่มกลายเป็นทรัพยากรแบบเปิดที่ผู้คนจำนวนมากสามารถเข้าถึงเพื่อเอาประโยชน์จากทรัพยากร แต่กระนั้นก็ตาม การเข้าถึงทรัพยากรของผู้คนจากหลายๆ ฝ่ายนั้นเริ่มมากเกินไปจึงก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรเกินขีดความสามารถของทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่ ดังเช่น โครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ของประเทศสมาชิกลุ่มน้ำโขงที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้

แม้ว่าโครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ที่รัฐบาลประเทศต่างๆ อันได้แก่ ไทย ลาว พม่า และจีน พยายามจะชี้ให้เห็นว่าโครงการนี้นั้นได้ทำเพื่อประโยชน์ของชาติ เพื่อประโยชน์ของประชาชน แต่ในหลักความเป็นจริงแล้ว โครงการนี้สามารถตอบสนองผลประโยชน์ที่แท้จริงให้กับทางรัฐบาลจีนเพื่อจะได้คุมอำนาจเหนือภูมิภาคนี้ต่างหาก เพราะผลประโยชน์และอำนาจการต่องรองนั้นประชาชนไม่เคยมีสิทธิ์ได้รับ อีกทั้งยังไม่มีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในด้านการเมือง แต่ทุกอย่างนั้น ขึ้นอยู่กับผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมภายใต้คำบัญชาของผู้มีอำนาจไม่ว่าจะเป็น รัฐบาล นักธุรกิจและองค์กรระหว่างประเทศที่ให้เงินสนับสนุนโครงการต่างหาก และนอกจากนั้นแล้วทางรัฐบาลยังไม่เคยกล่าวถึงผลกระทบด้านนี้ให้ได้ยินในที่ประชุมเลย ดังนั้น การปรึกษาหารือกันจึงเป็นเพียงผลประโยชน์บังหน้าฉากของความร่วมมือ ทั้งที่จริงแล้วมีปัญหาเกี่ยวกับลุ่มน้ำโขงแต่ด้านสิ่งแวดล้อมไม่มีการพยายามผลักดันเพื่อให้เกิดทางแก้ไขปัญหาล้างแวล้อมเลย (อรรถพล สาคูม : 294 - 295) จึงได้แต่ปล่อยให้โครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์เกิดขึ้นมาตามแผนที่รัฐบาลจีนได้วางเอาไว้

ผลกระทบจากโครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์

หลังจากที่มีการระเบิดแก่งบริเวณลุ่มน้ำโขงเกิดขึ้นในปี 2545 ณ บริเวณพรมแดนพม่า – ลาว เป็นครั้งแรก และเกิดขึ้นในอีกหลายๆ ครั้งต่อมาตามบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนบนนั้น ได้ส่งผลกระทบในหลายๆ ด้านที่มีความเกี่ยวข้องและความผูกพันอันยาวนานกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ ซึ่งผลกระทบต่างๆ โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมและผันแปรของธรรมชาติแวดล้อมได้กลายมาเป็นประเด็นปัญหาที่สำคัญที่ประชาคมโลกได้ให้ความสนใจและมีความห่วงใยอยู่ในขณะนี้ จนกระทั่งก่อให้เกิดการสร้างตัวของเครือข่าย “ประชาสังคมข้ามชาติ” (Transnational Civil Society) ซึ่งถือเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มรณรงค์ที่มาทำงานร่วมกันข้ามพรมแดนระหว่างรัฐชาติ เพื่อเรียกร้องความเป็นประชาธิปไตยที่ขยายตัวจากระดับชาติไปสู่ระดับนานาชาติ แต่อย่างไรก็ตาม การที่ประชาสังคมข้ามชาติได้ออกมาเรียกร้องและรณรงค์ต่อต้านโครงการระเบิดแก่งลุ่มน้ำโขงเพื่อพัฒนาเส้นทางเดินเรือของรัฐบาลจีนนั้นก็ไม่ได้ส่งผลอันใดต่ออำนาจของจีนในการที่จะระเบิดแก่งน้ำโขงตอนบน ซึ่งอยู่ในบริเวณประเทศจีนเลย ประชาคมข้ามชาติจึงเป็นแค่กระบอกเสียงให้กับชุมชนท้องถิ่นในระดับนานาชาติเท่านั้นเอง เพราะท้ายที่สุดแล้วการระเบิดแก่งลุ่มน้ำโขงก็เกิดขึ้นและได้ส่งผลกระทบต่ออันมากมายนับไม่ถ้วน

- ผลกระทบต่อระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ

ผลกระทบต่อชายฝั่งและลุ่มน้ำโขง

ความสมดุลทางธรรมชาติที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนั้นเป็นสิ่งที่มีหัตถ์จรรยและยากยิ่งที่มนุษย์จะสามารถจัดสรรความเหมาะสมให้เหมือนกับกฎของธรรมชาติที่มีอยู่ได้ ดังเช่น แก่ง ดอน และผา ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในบริเวณลุ่มน้ำโขงได้กลายมาเป็นตัวควบคุมน้ำธรรมชาติที่ทำหน้าที่ช่วยป้องกันชายฝั่งแม่น้ำโขงไม่ให้พังจากกระแสน้ำในลุ่มน้ำโขงที่ไหลเชี่ยวกรากในช่วงฤดูฝน อีกทั้งยังคอยควบคุมให้น้ำในลุ่มน้ำโขงไหลไปตามร่องน้ำ ซึ่งถือเป็นการรักษาสภาพลำนน้ำให้เป็นร่องน้ำลึกและแม่น้ำไม่เปลี่ยนทิศทางอย่างฉับพลัน (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549 ข : 15) ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศในลุ่มน้ำโขงที่สิ่งต่างๆ ตามธรรมชาติ มีความสัมพันธ์และพึ่งพาซึ่งกันและกันได้และนอกจากนั้นแล้วความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติของ

โครงการพัฒนารองน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์กับผลกระทบต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ลุ่มน้ำโขงก็มักเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ว่าจะเป็นการขึ้นลงของระดับน้ำในช่วงฤดูต่างๆ ในรอบปี ความเร็วของน้ำและความแรงของกระแส น้ำ หรือแม้แต่การเกิดดอนหิน และดอนทรายตามธรรมชาติ ทุกสิ่งล้วนเป็นส่วนช่วยให้ระบบนิเวศลุ่มน้ำโขงเกิดการปรับตัว ให้เข้าสู่ภาวะสมดุลทางธรรมชาติได้ดีแทบทั้งสิ้น

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมนุษย์ได้เข้ามาเปลี่ยนแปลงระบบธรรมชาติของลุ่มน้ำโขง ภายใต้บริบทของ การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ ที่เน้นการเติบโตของเศรษฐกิจเป็นหลัก จึงส่งผลให้ระบบนิเวศบริเวณลุ่ม น้ำโขงเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ไม่สามารถปรับตัว ได้ทัน ระบบนิเวศจึงเกิดการเสียสมดุลและส่งผลกระทบต่ออันใหญ่หลวงให้กับสรรพสิ่งมีชีวิต ทั้งหลายในลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การระเบิดแก่งลุ่มน้ำโขงเพื่อทำการพัฒนารองน้ำ ในการเดินเรือบรรทุกสินค้า ซึ่งเป็นผลให้น้ำในลำน้ำโขงไหลแรงและเชี่ยวกรากยิ่งขึ้น ร่องน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งยังทำให้ตลิ่งถูกกัดเซาะพังทลายลง การระเบิดแก่งผา และขุดลอกดอนจึงเปรียบเสมือนเป็นการทำลายตัวบังคับน้ำตามธรรมชาติของลุ่มน้ำโขง ที่ส่งผลกระทบในระยะยาวให้กับแม่น้ำสายนี้

สำหรับผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดคือ หลังจากมีการระเบิดแก่งและ ควบคุมน้ำทางตอนบนของยูเนียน ก็เกิดการพังทลายของชายฝั่งเพิ่มมากขึ้นอย่างผิดปกติ ในปี 2545 ที่บ้านดอนสวรรค์ ประเทศลาว จนทำให้เกิดการพังทลายของชายฝั่ง ซึ่งชาวบ้าน ต้องอพยพกันหลายครอบครัว และนอกจากนั้นแล้วทางฝั่งไทยก็พบว่าชายฝั่งแถบเชียง ของถูกน้ำโขงกัดเซาะอย่างรุนแรงในหลายพื้นที่ จนทำให้ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนต้อง อพยพย้ายถิ่นฐานกันอย่างยากลำบาก (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549 ข : 15) ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ได้สร้างความวิตกกังวลอย่างมากมายให้กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ บริเวณลุ่มน้ำโขงเพราะไม่รู้ว่าจะเมื่อไหร่ที่ภัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นมาอีก จึงทำให้ต้องระมัดระวัง ตัวอยู่ตลอดเวลา

ผลกระทบต่อปลา

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ที่เต็มไปด้วยทรัพยากรต่างๆ มากมายแห่งอนุภูมิภาค ลุ่มน้ำโขง จึงไม่เป็นที่น่าแปลกใจนักที่แม่น้ำแห่งนี้จะมีพันธุ์ปลาหลากหลายชนิดอาศัยอยู่ และจากการสำรวจพบว่าบริเวณลุ่มน้ำโขงมีพันธุ์ปลามากถึง 450 - 1,300 ชนิด ซึ่งรวมไปถึง ปลาที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก และที่มีขนาดเล็กที่สุดเป็นอันดับสองในโลกอีกด้วย ดังนั้น ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศได้น้ำย่อมมีความสำคัญต่อสัตว์น้ำอย่างเช่นปลาแน่นอน

เพราะบริเวณลุ่มน้ำโขงแห่งนี้มีทั้งแก่ง ดอน หาด ผา หลง และชายฝั่ง ซึ่งสถานที่เหล่านี้ได้กลายเป็นทั้งแหล่งอาศัย แหล่งอาหาร และแหล่งวางไข่ของปลา โดยปลาลายชนิดมักจะวางไข่ตามซอกกรวดหินในแก่งน้ำและอีกหลายชนิดก็มักใช้พื้นที่ชุ่มน้ำตามบริเวณริมฝั่งเป็นที่หาของกิน และสำหรับในช่วงฤดูน้ำหลากปลาจะเข้าไปวางไข่ในแม่น้ำหรือลำห้วยสาขาของกลุ่มน้ำโขง แต่เมื่อถึงช่วงฤดูที่น้ำลดปลาก็จะอพยพลงมา (Meynell, Peter - John 2003 : 24) และนอกจากนั้นแล้วในฤดูน้ำหลาก บริเวณแก่ง ผาดอน และริมตลิ่ง มีพรรณพืชที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นฤดูฝน ผลของพืชที่สุกมักจะกลายเป็นอาหารที่สำคัญของปลาชนิดต่างๆ ส่วนใบก็จะกลายมาเป็นอาหารและที่วางไข่ของปลาหลากหลายชนิดอีกด้วย ซึ่งจากวงจรชีวิตของปลาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของลุ่มน้ำโขงที่มีต่อปลาลากหลายชนิดเป็นอย่างยิ่ง

วงจรชีวิตของปลาในลุ่มน้ำโขงสามารถดำเนินมาเรื่อยๆ ภายใต้บริบทของความอุดมสมบูรณ์แห่งอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ จนกระทั่งไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมาเมื่อมีการระเบิดแก่งลุ่มน้ำโขงเพื่อพัฒนาร่องน้ำสำหรับการเดินเรือพาณิชย์เกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า ความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศที่เคยมีมาก็เริ่มแปรเปลี่ยนไปเพราะการระเบิดแก่งได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำโขงอย่างกว้างขวาง เป็นการทำลายความสมดุลของธรรมชาติอีกทั้งยังได้สร้างความเสียหายให้กับระบบนิเวศโดยรวมของกลุ่มน้ำโขง ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อวงจรชีวิตปลาดังกล่าวของ ดร.ชวลิต วิทยานนท์ นักวิชาการที่เชี่ยวชาญเรื่องปลาได้ระบุว่า “ลุ่มน้ำโขงบริเวณชายแดนไทย - ลาว ส่วนที่อยู่ในโครงการระเบิดแก่ง หากมีการทำได้จริงก็จะเป็นการทำลายล้างแหล่งที่อยู่อาศัย ที่หากินของปลาอย่างใหญ่หลวง” (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549 ก : 17)

ในปัจจุบัน ผลกระทบจากการระเบิดแก่งทำให้เกิดความผันผวนของระดับน้ำในลุ่มน้ำโขง ปลาที่เคยมีหลากหลายชนิดก็เริ่มลดลงอย่างรวดเร็วและบางสายพันธุ์ก็กำลังจะสูญหายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปลาน้ำจืดที่เป็นปลาน้ำจืดที่ไม่มีเกร็ดที่ใหญ่ที่สุดในโลกและที่สำคัญทั่วโลกใบนี้แหล่งที่สามารถพบปลาน้ำจืดตามธรรมชาติได้ก็มีเพียงในลุ่มน้ำโขงและสาขาบางแห่งเท่านั้น อีกทั้งปลาน้ำจืดยังเป็นปลาที่ถูกจัดให้อยู่ในปลาใกล้สูญพันธุ์เป็นอย่างยิ่งอีกด้วย ดังนั้น การระเบิดแก่งลำน้ำโขงย่อมเป็นการทำลายแหล่งวางไข่ที่สูญหายของปลาน้ำจืดและยังเป็นการเร่งให้สิ่งมีชีวิตที่กำลังจะใกล้สูญพันธุ์อย่างปลาน้ำจืดสูญพันธุ์เร็วยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน

ผลกระทบต่อไถ - สาหร่ายลุ่มน้ำโขง

ไถ หรือสาหร่ายลุ่มน้ำโขง (Mekong seaweed) เป็นสาหร่ายน้ำจืดที่มักมีอยู่ตามชุมชนสองฝั่งโขงตั้งแต่พรมแดนพม่า - ลาวไปจนถึงหลวงพระบาง ซึ่งไถนั้นชาวบ้านมักจะเก็บมาเพื่อบริโภค และอาจจะพาไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวหากสามารถเก็บไถได้เยอะในบางวัน และนอกจากนั้นแล้วไถ ยังเป็นอาหารที่สำคัญของปลาที่อยู่ตามบริเวณลุ่มน้ำโขงอีกด้วย

ไถ หรือสาหร่ายลุ่มน้ำโขงนั้นจะเกิดขึ้นบนแก่งหินและหาดหิน ในช่วงกลางฤดูแล้งประมาณปลายเดือนมกราคมไปจนถึงต้นเดือนมีนาคม ซึ่งจะเป็นช่วงที่น้ำโขงลดระดับและจะเริ่มใสสะอาด ทำให้แสงแดดสามารถส่องถึงพื้นหินที่อยู่ใต้น้ำ ไถจึงงอกเงยขึ้นมาอย่างมากมาย แต่เมื่อมีการกระเบิดแก่งลำน้ำโขงและการเดินเรือของสินค้าเกิดขึ้นได้ส่งผลกระทบต่ออันมากมายให้แก่ไถ จนไถไม่สามารถที่จะเจริญเติบโตขึ้นมาได้ ทั้งนี้เนื่องจากว่า ไถ นั้นไวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก หากว่ามีความขุ่นของน้ำที่เพิ่มมากขึ้นจนทำให้แสงอาทิตย์ไม่สามารถส่องลงไปถึงพื้นหาดและแก่งได้ จึงทำให้ไถลดน้อยลง (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549 ข : 12 - 13) และนอกจากนั้นแล้ว ความขุ่นของน้ำก็ทำให้เกิดตะกอนมากขึ้น ตะกอนทรายที่ไหลมากับน้ำยังพัดมาติดกับไถ ทำให้ลำงอกยากและไม่สามารถที่จะนำไปมาบริโภคได้ ดังนั้น นอกจากจะทำให้ปริมาณไถลดน้อยลงแล้ว คุณภาพของไถก็ไม่ดีอีกด้วย

แน่นอนว่าการลดลงของ ไถ ย่อมส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนบริเวณลุ่มน้ำโขง เพราะนอกจากชาวบ้านจะเก็บไถมาเป็นอาหารในการยังชีพแล้วนั้น การเก็บไถยังเป็นระบบของการผสมผสานทั้งเพื่อยังชีพและเพื่อขายอีกด้วย ดังนั้น รายได้ทางเศรษฐกิจของชาวบ้านก็ย่อมได้รับผลกระทบและลดหย่อนลงไปด้วยโดยเฉพาะผู้หญิงที่ถือได้ว่ารายได้หลักๆ นั้นก็มาจากการเก็บไถขายนั่นเอง

- ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน

สำหรับชาวบ้านในบริเวณสองฝั่งลำน้ำโขงนั้น ถือว่าลำน้ำโขงนั้นเปรียบเสมือนกับเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตพวกเขาอย่างยาวนาน ชีวิตผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กว่า 60 ล้านคน มีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำสายนี้และรวมทั้งแม่น้ำสาขาด้วย ดังนั้น ลุ่มน้ำโขงจึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะให้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำ

ใช้เพื่อการเกษตร การเดินทาง การขนส่ง หรืออื่นๆ อีกมากมายที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในบริเวณนี้ และนอกจากนั้นแล้วด้วยวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับแม่น้ำ การขึ้นหรือลดลงของน้ำก็ย่อมส่งผลให้ชาวบ้านมีวิธีการผลิตที่แตกต่างกันออกไปด้วย เพราะชาวบ้านย่อมรู้ดีถึงความเป็นไปของธรรมชาติ ว่าเมื่อถึงในช่วงของฤดูน้ำลดแล้วนั้นก็สมารถที่จะทำการปลูกพืชผักบนที่เดินริมฝั่งโขง ส่วนเมื่อถึงช่วงน้ำขึ้นชาวบ้านก็เปลี่ยนไปทำมาหากินในอีกรูปแบบหนึ่ง ดังนั้น วิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์และสอดคล้องไปตามธรรมชาติของแม่น้ำ อีกทั้งสามารถปรับตัวไปตามความเหมาะสม เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับธรรมชาติที่เป็นไปนั่นเอง และนอกจากนั้นแล้วริมฝั่งลุ่มน้ำโขง แก่ง ฝาย และดอน ก็ยังเปรียบได้กับ “ห้องครัว” ของชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านสมารถที่จะเก็บพืชอาหารที่ขึ้นตามธรรมชาติ มาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไว้สำหรับบริโภคในครอบครัว ขายในตลาดท้องถิ่น หรือจะใช้เป็นพืชสมุนไพรตามแบบวิถีชาวบ้านก็ยังได้อีกด้วย ซึ่งด้วยความผูกพันที่แนบแน่นอยู่กับลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ทำให้ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากลุ่มน้ำโขงได้อย่างมากมาย แต่ในขณะที่เดียวกันการดึงเอาประโยชน์จากลุ่มน้ำโขงของชาวบ้านก็ยังคงอยู่ในระดับที่พอดีและเหมาะสมซึ่งสมารถที่จะคงความสมดุลและเป็นไปตามธรรมชาติของลุ่มน้ำโขงได้ดียิ่งขึ้น

แต่ภายหลังจากมีการระเบิดแก่งลำน้ำโขงเพื่อพัฒนาร่องน้ำให้มีความสะดวกในการเดินเรือพาณิชย์เมื่อไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา ความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์แห่งอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็เริ่มเปลี่ยนไป และเกิดความเสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งแน่นอนว่าความเปลี่ยนไปของลุ่มน้ำโขงย่อมส่งผลกระทบต่อชาวบ้านบริเวณริมน้ำโขงอย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้โดยเฉพาะในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ต้องเปลี่ยนไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการทำมาหากิน ที่โดยปกติชาวบ้านจะออกไปหาปลาซึ่งเป็นอาชีพหลักของหลายๆ ครัวเรือนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ แต่เมื่อมีการระเบิดแก่งเกิดขึ้น ปลาที่เริ่มลดลง ส่งผลให้ชาวบ้านที่เคยจับปลาได้วันละหลายกิโลกรัม ก็พลอยจับปลาได้จำนวนน้อยลงตามไปด้วย (Osborne, Milton E, 2009 : 11) จึงทำให้อาชีพหาปลาของชาวบ้านต้องหยุดชะงักลง ชาวบ้านไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรปลาได้อีกต่อไป ซึ่งนั่นอาจหมายถึงการสูญเสียความมั่นคงทางอาหารและแหล่งรายได้หลักทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนก็เป็นได้ เพราะปลาเป็นตัวแทนของทรัพยากรที่เป็นรากฐานสำคัญที่ทุกคนเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ และสำหรับในปัจจุบันนี้ ไม่เพียงแค่ว่าจำนวนปลาที่ลดลงเท่านั้นที่ทำให้ชีวิต

ชาวบ้านต้องเดือดร้อน แต่กฎหมายของการเดินเรือพาณิชย์ที่มีบทบัญญัติระบุว่า “ห้ามมิให้มีการขุดดิน หิน ททราย วางตาข่ายจับปลา และห้ามเคลื่อนย้ายไม้ไผ่หรือซุงลอยน้ำในบริเวณร่องน้ำที่อาจจะเป็นอันตรายต่อร่องน้ำการเดินเรือ” (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552 : 59) ซึ่งนั่นหมายความว่า การออกหาปลาตามแบบวิถีชาวบ้านก็เป็นสิ่งที่ยุ่งยากขึ้นอีกด้วย ดังนั้น เมื่อการปรับปรุงร่องน้ำเสร็จสิ้นก็อาจเป็นไปได้ว่าลุ่มน้ำโขงสายนี้จะกลายเป็นเพียงเส้นทางเดินเรือเท่านั้น ในขณะที่ชาวบ้านที่เคยใช้ชีวิตอยู่ในบริเวณแม่น้ำแห่งนี้มาก่อนกลับถูกกีดกันสิทธิของตัวเองอย่างไร้ความยุติธรรม

อย่างไรก็ตาม การระเบิดแก่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อ การหาปลาของชาวบ้าน ซึ่งเป็นอาชีพหลักเท่านั้น แต่ยังได้ส่งผลกระทบต่อ การหารายได้เสริมของหลายๆ ครอบครัวอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเก็บ โกง ขายซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของผู้หญิง แต่ในปัจจุบันโก่งได้ลดจำนวนลงมากจึงส่งผลกระทบต่อรายได้ของชาวบ้าน หรือนอกจากนั้นแล้วชาวบ้านที่ยึดอาชีพเกษตรกรรมก็ได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน เนื่องจากชาวบ้านจะทำเกษตรบริเวณริมฝั่งโขง ชายหาด หรือตอนกลางน้ำที่กระจายกันไปตลอดลำน้ำโขง ตั้งแต่พรมแดนพม่า - ลาว ไปจนถึงหลวงพระบาง ซึ่งพื้นที่เหล่านี้จะอุดมสมบูรณ์ไปด้วยปุ๋ยทางธรรมชาติที่ลุ่มน้ำโขงพัดพามาทับถมในฤดูน้ำหลาก จึงเหมาะแก่การเพาะปลูกเป็นอย่างยิ่งในช่วงฤดูน้ำลด แต่ทั้งนี้นั่นผลกระทบต่อการทำเกษตรของชาวบ้านก็มาจากการควบคุมระดับน้ำทางตอนบนในช่วงระหว่างที่มีการระเบิดแก่ง ส่งผลให้ชาวบ้านทั้งหลายที่ทำการเกษตรต้องตกอยู่ในภาวะของความเสี่ยงกับน้ำท่วมหลังการเพาะปลูกเมื่อกระแสน้ำขึ้นลงอย่างรวดเร็ว และไม่ปฏิบัติตามธรรมชาติ (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549 ข : 18) อีกทั้งความอุดมสมบูรณ์ของดินก็ถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากเกษตรกรต้องต่อสู้กับระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตโดยการใช้สารเคมีทางการเกษตร เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพิ่มขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้กลับทำให้เกิดผลพิษในสิ่งแวดล้อม พบสารพิษตกค้างตามแหล่งน้ำ ปัญหาดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ แน่นแข็ง ถูกชะล้างพังทลาย ความหลากหลายของพืชพันธุ์และสัตว์ลดลง อีกทั้งยังสิ้นเปลืองพลังงานเชื้อเพลิงที่มีอยู่อย่างจำกัดอีกด้วย และยิ่งกว่านั้น แม้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตให้ได้ผลผลิตมากยิ่งขึ้นแล้วก็ตาม แต่ราคาผลผลิตกลับลดลง ในขณะที่ปัจจัยการผลิตกลับเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสียเปรียบของชาวบ้านอย่างน่าอนาถยิ่งนัก

ผลกระทบของโครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ที่มีต่อชาวบ้านไม่เพียงแต่กระทบต่อด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบด้านอื่นๆ อีกมากมาย ดังเช่น

ผลกระทบที่มีต่อองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอัตลักษณ์ของชาวบ้านอีกด้วย เนื่องจากปกตินั้น ชาวบ้านจะมีความรู้ความเข้าใจต่อระบบนิเวศย่อยในลำน้ำโขงเป็นอย่างดี รวมถึงลักษณะธรรมชาติของชนิดพันธุ์ปลาต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงและแม่น้ำสาขา โดยชาวบ้านจะมีความเข้าใจต่อการอพยพของปลาตามแหล่งนิเวศต่างๆ จะรู้ว่าการอพยพของปลานั้นมีความสัมพันธ์กับการขึ้นลงของระดับน้ำอย่างไร รู้ว่าสถานที่ไหน และฤดูไหนที่ปลาวางไข่ช่วงเวลาไหนที่ไม่ควรจับปลา ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ทำให้ชาวบ้านสามารถสร้างเครื่องมือหาปลาซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านได้อย่างหลากหลายเพื่อให้เหมาะสมกับระบบนิเวศต่างๆ เพื่อให้สามารถจับปลาได้ (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552 : 59) แต่เมื่อมีการระเบิดแก่งระดับน้ำผันผวนไม่เป็นไปตามธรรมชาติ จึงทำให้ไม่สามารถรู้ถึงวัฏจักรที่เป็นไปตามธรรมชาติของปลาได้ องค์ความรู้เหล่านี้จึงเริ่มเลือนหายไปเรื่อยๆ อีกทั้งเครื่องมือเครื่องมือที่ใช้ในการจับปลาก็ย่อมไม่ถูกนำมาใช้ เพราะเมื่อปลาลดน้อยลง ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ต้องเปลี่ยนอาชีพไปค้าขายบ้าง หรือย้ายที่อยู่ไปหาแหล่งทำกินตามในตัวเมือง ทั้งให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวบ้านกลายเป็นเพียงตำนานที่เคยมีอยู่กับคนริมฝั่งโขงในอดีต ลูกหลานของคนริมฝั่งโขงย่อมมีอาจารย์รู้ถึงคุณค่าและความสวยงามของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บรรพบุรุษของพวกเขาเคยใช้ดำรงชีพได้เลย

และในส่วนของอัตลักษณ์ของคนหาปลาตามริมฝั่งโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการจัดการตามจารีตพื้นบ้านที่มีร่วมกัน นั่นคือการไม่กระทำผิดกฎระเบียบที่ชุมชนหรือกลุ่มได้วางไว้ร่วมกัน เช่น กฎของกลุ่มคนหาปลาในแม่น้ำโขงเดียวกัน ซึ่งได้กำหนดให้ ไม้้ง-ลั้ง-ลวง เป็นเขตหาปลาสาธารณะ เมื่อคนนอกพื้นที่ที่มีความต้องการเข้ามาหาปลาก็จำเป็นต้องได้รับอนุญาตจากทางกลุ่มก่อน เพื่อเป็นการไม่ก้าวกายพื้นที่หาปลาซึ่งกันและกัน แต่หากผู้ใดละเมิดกฎ จะถือเป็นความผิดและถูกตัดออกจากกลุ่มไม่ให้เข้ามาหาปลาในพื้นที่ ไม้้ง-ลั้ง-ลวง นั้นได้อีกต่อไป ซึ่งสิ่งนี้เป็นเสมือนการสร้างตัวตน สร้างเอกลักษณ์และสร้างอำนาจให้ “คนหาปลาบลุ่มน้ำโขง” ได้มีบทบาทในฐานะชาวประมงที่เด่นชัด ในการที่จะสะท้อนอำนาจด้านระบบคุณค่าที่ให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีของคนหาปลาในความรู้เรื่องกฎระเบียบการใช้และการเข้าถึงทรัพยากรตามจารีตชุมชน ดังนั้นอัตลักษณ์จึงถือว่ามีควมจำเป็นอย่างยิ่งที่สามารถเป็นตัวกำหนดคุณค่าทางวัฒนธรรมของการพึ่งพาอาศัยกันของกลุ่มคนหาปลาบลุ่มน้ำโขงที่ต่างก็มีอัตลักษณ์ของตนให้มีอำนาจดำรงอยู่ต่อไป (ธีรภัทชัยพิพัฒน์, 2551 : 3 - 4) แต่ภายหลังจากที่ระบบนิเวศลุ่มน้ำโขงได้เปลี่ยนไปโดยสาเหตุของ

โครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์กับผลกระทบต่ออนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

การระเบิดแก่งนั้น ก็ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนจากอัตลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของคนหาปลาในลุ่มน้ำโขง โดยปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เดิมที่เคยมีอยู่ เพื่อให้สามารถเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้

แนวทางการแก้ไข

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขงอยู่ในขณะนี้ นั่น แม้ว่าจะจะเป็นปัญหาใหญ่ที่ยากจะหลีกเลี่ยงหรือหาแนวทางการแก้ไขได้ เพราะปัญหามันได้ลุกลามมาจนถึงขั้นระดับนานาชาติ จนประเทศสมาชิกหนึ่งในอนุภาค ลุ่มน้ำโขงไม่อาจที่จะแก้ไขปัญหายู้อยู่ฝ่ายเดียวได้ แต่แนวทางการแก้ไขปัญหานี้จำเป็นต้องได้รับการร่วมมือกันในหลายๆ ฝ่าย หลายๆ ประเทศกันเลยทีเดียว โดยที่รัฐบาลของแต่ละประเทศสมาชิกควรที่จะให้ความสำคัญและตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ และผลกระทบอันมากมายที่กำลังจะก่อตัวขึ้นในอนาคตข้างหน้า นี้ อีกทั้งรัฐบาลควรที่จะหันหน้ามาปรึกษากันและพูดคุยถึงผลกระทบอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถช่วยกันวิเคราะห์ได้ว่าผลประโยชน์ที่ได้รับจากการพัฒนาอุตสาหกรรมอันมากมายในลุ่มน้ำโขงนั้น มันเกิดผลดีมาน้อยแค่ไหนกับประเทศสมาชิกและคุ้มหรือไม่ที่จะต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติอันมากมายเพื่อแลกกับการสร้างอุตสาหกรรมเหล่านั้น

และนอกจากนั้นแล้ว เมื่อความสัมพันธ์ทางธรรมชาติได้เข้าครอบงำอนุภูมิภาค ลุ่มน้ำโขงอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้น อีกหนทางหนึ่งที่จะสามารถช่วยป้องกันหายนะแห่งลุ่มน้ำโขงได้ก็คือ การที่สังคมต้องพยายามช่วยกันผลักดันให้รัฐบาลไทย จีน พม่า และลาว หยุดโครงการพัฒนาร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์โดยการระเบิดแก่งทันที และให้มีการจัดทำประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและทางสังคมที่ครอบคลุมมากกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถทำให้มองเห็นถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาหลังจากดำเนินโครงการนี้ได้ อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการประเมินผลการยินยอมของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงหรือหลักวิธีการใช้น้ำอย่างยั่งยืน และนอกจากนั้นแล้วโครงการนี้จำเป็นต้องมีการปรึกษากับชุมชนท้องถิ่นตลอดลำน้ำและรวมไปถึงชุมชนท้ายน้ำด้วย โดยโครงการจะต้องมีการประเมินผลกระทบโดยการสำรวจแนวโน้มของผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นตลอดลำน้ำโขงตั้งแต่จีนไปจนถึงกัมพูชาและเวียดนาม อีกทั้งการประเมินดังกล่าวจะต้องมีคณะทำงานจากทางภาครัฐและชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินโครงการนี้ด้วย (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2549 : 22) ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะยืนยัน

ได้ว่าการประเมินในครั้งนี้เป็นการประเมินที่มีความโปร่งใสและชัดเจน ตามบริบทของหลักความเป็นที่น่าเชื่อถือได้

บทสรุป

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดขึ้นกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอยู่ขณะนี้มันเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เพราะผลกระทบของการพัฒนาที่มุ่งเน้นในด้านอุตสาหกรรม และกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงตอนบน ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายทั้งในเรื่องความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ การลดลงของปลา หรือโกสอหาราย ซึ่งสองสิ่งนี้ถือเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขงตอนบนเป็นอย่างมาก เพราะไม่ใช่แค่เป็นเพียงปัจจัยในด้านอาหารที่ใช้ในการดำรงชีพเท่านั้น แต่มันยังเป็นปัจจัยที่สร้างรายได้อันสำคัญให้กับครอบครัวเลยก็ว่าได้ นอกจากนี้แล้วความแปรปรวนของธรรมชาติที่ไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ก็เริ่มขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ ลุ่มน้ำโขงเริ่มมีน้ำขึ้นลงที่ไม่เป็นไปตามฤดูกาล ลำนน้ำโขงไหลแรงและเชี่ยวกรากยิ่งขึ้น และร่องน้ำเกิดการเปลี่ยนแปลง ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ย่อมสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนแล้วว่า ความอุดมสมบูรณ์แห่งอนุภาคลุ่มน้ำโขงได้เสื่อมสลายลง และเสียสมดุลอย่างยากที่จะพัฒนาให้กลับมาเป็นเหมือนอดีตได้อีกแล้ว

ดังนั้น ด้วยผลกระทบอันมากมายที่เกิดกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงนั้น หากทางรัฐบาลของสมาชิกลุ่มน้ำโขงยังคงนิ่งดูตาย ไม่สนใจกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นและไม่คิดที่จะแสวงหาร่วมกันแก้ไข โดยปล่อยให้โครงการดำเนินต่อไปบนลุ่มน้ำโขงเพื่อที่จะกอบโกยผลประโยชน์ให้กับทางภาครัฐให้มากที่สุดแล้ว แน่นนอน ความสวยงาม ความอุดมสมบูรณ์ที่เต็มไปด้วยความหลากหลายทั้งพืชพรรณและน่านาสาธรรพชีวิต ณ อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงคงจะกลายเป็นแค่เรื่องราวในประวัติศาสตร์ที่คนในอนาคตมีโอกาสอาจสามารถเห็นภาพแห่งความเป็นจริงก็เป็นได้

บรรณานุกรม

- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. (2549) ก. คำให้การของคนท้ายน้ำ : รายงานสรุปผลกระทบข้ามพรมแดนจากการพัฒนาลุ่มน้ำโขงตอนบน, เชียงใหม่.
- เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. (2549) ข. ระเบิดแก่งลุ่มน้ำโขง : หายนะทางนิเวศน์และสังคม, เชียงใหม่.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัมปนาท ภักดีกุล. (2549). ลุ่มน้ำโขง : วิกฤต การพัฒนาและทางออก, กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ธีรภัท ชัยพิพัฒน์. (2551). มัง-ลั้ง-ลวง : อัตลักษณ์คนหาปลาในแม่น้ำโขงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายหลังการสร้างเขื่อนของจีน ศึกษาบริเวณพรมแดนไทย - ลาว ตอนบน. สืบค้นจาก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ Website: <http://www.cislampang.com/wp-content/uploads/2012/05/บทความมัง-อ.ต้น.pdf>.
- ยศ สันตสมบัติ และคนอื่นๆ. (2552). แม่น้ำแห่งชีวิต : การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศและผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นในแถบอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง, เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สีดา สอนศรี. (2553). การจัดการสิ่งแวดล้อมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กระแสอาคนย์, 7 (74), หน้า 10-22.
- อรรถพล สาตุ้ม. ผลกระทบของการพัฒนาและโลกาภิวัตน์ ต่อ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงตอนบน : การหายไปของปลา. การประชุมทางวิชาการระดับบัณฑิตศึกษา ครั้งที่ 1 การนำเสนอผลงานวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ. สืบค้นจาก มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Website: <http://tar.thailis.or.th/bitstream/123456789/149/1/14.pdf>
- C. Sneddon, C. Fox. (2006). Rethinking transboundary waters : A critical hydropolitics of the Mekong basin. Political Geography, 25, 181 - 202.

- Meynell, Peter - John. (2003). *Scoping Study for Biodiversity Assessment of the Mekong River in Northern Laos and Thailand*, IUCN Mekong Water and Nature Initiative and Mekong Wetlands Biodiversity Conservation and Sustainable Use Programme, (Bangkok). Retrieved From http://www.mekongwetlands.org/Common/download/MekongBiodiversity_Survey_Oct2004.pdf.
- Osborne, Milton E. (2009). *The Mekong : river under threat*, Australia : Lowy Institute for International Policy. Retrieved from http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/The_Mekong.pdf.